

In. A. 5703

338 056

25048

BAUDOIN DE COURTENAY

ȘI

DIALECTUL SLAVO-TURANIC DIN ITALIA

CUM S'AŪ INTRODUS

SLAVISMELE ÎN LIMBA ROMÂNĂ?

NOTIȚĂ

DE

B. P. HASDEU

Donațiune.
ION BOGDAN

BUCURESCÎ

NOUA TYPOGRAPHIE A LABORATORILOR ROMÂNI

19. STRADA ACADEMIEI 19.

1876

127517

CONTROL 1955

BIBLIOTECA
COTA 25 048 Iarua

1956

251

D

RC 278/06

Extract din COLUMNA LUI TRAIAN, 1876, Nr. 10.

B.C.U. Bucuresti

C127517

Опытъ фонетики резьянскихъ говоровъ, И. Бодуэна-де-Куртенэ. Leipzig, 1875, in-8, pagine XVI, 128.

Резьянскій катихизисъ, съ примѣчаніями и словаремъ И. Бодуэна-де-Куртенэ. Leipzig, 1875, in-8, pagine VIII, 48.

D. J. Baudouin de Courtenay, dintr'o ilustră familiă francesă de-mult stabilită în Polonia, actualmente profesor de filologia comparativă la Universitatea dela Kazan, este astă-đi unul din slaviștii cei mai bunți, deși încă fôrte tînăr.

Afară de profunda cunoșcință teoretică a limbilor slavice, el le posedă mai pe tóte într'un mod practic, scriind d'o potrivă bine rusesce, polonesce și bohemesce.

Din lucrările sale anterióre, cele mai remarcabile aũ fost : o disertațiune despre vechia limbă polonă pînă la secolul XIV (О древне-польскомъ языкѣ до XIV-го столѣтія, Leipzig, 1870, in-8, pag. VIII, 99, 84, IV) și un studiu scris nemțesce despre acțiunea analogiei în declinațiunea polonă, publicat în prețioasa revistă linguistică a lui Kuhn dela Berlin, unde el a mai împărțășit de asemenea câte-va recensuni asupra diferitelor opere noue pe terenul filologiei slavice.

Format în scóla lingvistică germană, d. Baudouin de Courtenay este în cercetările sale fórte riguros în fond și fórte sistematic în formă; câte odată pré-riguros și pré-sistematic.

Astfel sub raportul formei noi-unii am puté anevoiă să aprobăm acea extremă bucățire a materiei în paragrafuri, sub-paragrafuri, numere, litere etc., cu ne'ncetate trimiteri dela o cifră la alta ca dela Ana la Caiafa, care îngreuiază lectura cărții chiar pentru un specialist și o face cu totul imposibilă pentru un amator.

În privința fondului, pe de altă parte, este a exagera rigurositatea, când cine-va contestă, bună-óră, perfecta identitate a polonului *pieczęć* (sigillum) cu slavo-ecclesiasticul ПЕЧАТЬ (sigillum), doă forme a căroră neregulată corespundință fonetică trebuî explicată prin vre-un accident, ér nici decum printr'o diferință totală de sufixuri, după cum o face d. Baudouin de Courtenay. ¹

Orî-cum să fie, ultra-rigurositatea și ultra-sistematismul, dacă sînt defecte, sînt totuși defectele unei direcțiuni eminentemente sciințifice; ba chiar nesce defecte salutare într'o disciplină ca lingvistica, care — sciință abia născută — numai prin severitatea metodei, prin pază de conclusiuni pripite, prin lipsă de prolixitate, póte să învingă acea ne'ncredere ce persistă mult timp în publicitate față cu orî-ce doctrină nouă.

* * *

În Italia nordică, în fostul regat lombardo-venețian saū, mai bine, în așa numitul Friul venețian, nu departe de orașul Udine, riulețul Resia formeză o vale, unde locuesce o poporațiune de vr'o 3000 Slavi, cari vorbesc un dialect propriū.

Tot ce s'a scris pină acum asupra acestei mici colonie, începînd dela Kopitar și Dobrowsky, a fost scurt, superficial și 'n parte eronat. ²

Prima noțiune seriósă despre Resiani ni-o dă d. Baudouin de Courtenay în cele doă opuscole indicate în fruntea notiței de față, din cari unul

(¹) În *Kuhn, Beiträge*, VIII, 191.

(²) Iată, de exemplu, ce dice *Biondelli, Prospetto delle colonie straniere d'Italia*, în *Studi linguistici*, Milano, 1856, in-8, p. 55 : «... trovansi ancora nel Friuli, frammezzo agli Italiani, poche reliquie di Slavi, che in numero di 3400 conservano costumi nazionali, ed un corrotto dialetto della lingua vinda. Questi pochi pastori vivano nel villaggio di Rustis posto nel centro della valle del Resia, piccolo torrente che mette foce nel Tagliamento presso Resciutta. I vicini villaggi nella stessa valle sono : Ossèaco, Gniva, Stolvizza, Poviey, Coritis, Clin; i monti che racchiudono la valle chiamansi Posgost, Canin, Brumand, Plananica, Stolac,

este consacrat foneticei, ér cel-l'alt ne presintă un specimen de text, însoțit de un glosar.

Autorul promite tot-o-dată a publica pe viitor o descripțiune geografică și statistică a văii de Resia.

Materialurile sale au fost adunate într'o călătorie științifică din anul 1872—1873, în cursul căreia însă el a studiat o mulțime de dialecte și sub-dialecte slovine și serbo-croate, astfel că Resianilor proprii și nu le putuse acorda decât aproape o lună; și să nu se uite că dialectul resian se împarte el-insuși în șese sub-dialecte : de San-Giorgio, de Gniva, de Stolvizza, de Sul Prato, de Osecco și de Uceca.

În nesce asemenea condițiuni, dorința d-lui Baudouin de Courtenay de a fi (pag. 6) «cu o exactitate microscopică» (съ микроскопическою точностью) a putut să fie tocmai o cauză de erori, făcându-l să audă nesce fine nuanțe fonetice acolo unde în realitate nu era—póte—decât un cas subiectiv, o idiosincrasia a individului cu care i se 'ntâmpla să vorbească.

Așa, de exemplu, noă ne vine greu a înțelege posibilitatea acelei vocale nasale, pe care — ăice d. Baudouin de Courtenay — o întrebunțeză numai Resianii din satul Gniva și care — ne spune d-sa — diferă de nasalizațiunea vocalică francesă și polonă prin aceea-că (pag. 5) «vocala nasală la Poloni și la Francesi se începe printr'o vocală pură, urmată apoi de un resunet nasal», pe când la Resiani elementele vocalice și nasal durează împreună dela început pînă la sfârșit.

Acastă diferență ni se pare a fi cu atât mai problematică, cu cât însuși autorul declară mai la vale (pag. 102) că nici chiar în satul Gniva aceea vocală nasală nu se aude la toți, ci «mai ales la femei și copii».

D. Baudouin de Courtenay, tot atât de aspru pentru sine și ca și pentru alții, singur nu este pe deplin mulțumit cu rezultatul de pînă acum al cercetărilor sale.

În prefață la «Fonetica Resiană» el ăice pe pag. V :

«O ședere de 25 zile în valea de Resia a fost pré-scurtă pentru a mă

«Zlebac, nomi tutti di forma e origine slava. Alcuni viaggiatori, che mossi da scientifica curiosità percorsero questa valle, credettero scoprirvi una piccola colonia de Serbi; ma i caratteri del dialetto ivi parlato non lasciano verun dubbio sulla consanguineità di quelli abitanti coi vicini Slovenzi di Carinzia. Dobrowsky ne istituì un piccolo confronto sul Dizionario vindico di Osualdo Gutschman, e, riconoscendo l'identità delle due favelle, ne diede nel suo Saggio un Saggio, ove notò alcune voci italiane innestate nel dialetto di Resia pel continuo commercio coi popoli circostanti.»

«pune în stare de a înțelege cum se cade toate particularitățile fonetice ale sub-dialectelor locale. Fiindcă nici într'o limbă nu mi se întâmplase până atunci a găsi vocalele cele obscure ale Resianilor, de aceea ele întru atâta înghițiră totă atențiunea din parte'mi, încât — până să reușesc a'mi apropria această singură categorie fonetică — cele-l'alte particularități, nu mai puțin importante, une-ori îmi scăpaū din vedere sau se retrăgeaū pe un plan secundar. Mai cu sémă defectuôsă este în materialurile mele indicațiunea cantității vocalice, care și altmintrea la Resianī e mai puțin distinsă decât la Serbī. De asemenea partea de spre reflexurile resiane ale vocalelor proto-slavice *oy, u, y, z* și *h* a eșit la mine generalmente foarte încurcată, câte o dată chiar — ca să dic d'a-dreptul — fără nici un sens. De aci rezultă că lucrarea de față sub mai multe raporturi nu corespunde cerințelor strictamente științifice. Pentru a împli lacunele ce mai rămân și pentru a îndrepta greșelele cele probabile, mi-ar fi necesar de a mai visita o dată valea de Resia».

Din această francă confesiune, noi vedem deja ca ce fel de om este d. Baudouin de Courtenay : câtă consciință, câtă scrupulositate, cât control de sine pune el în execuțiunea lucrărilor sale.

* * *

«Fonetica Resiană» presintă o mulțime de puncturi foarte interesante, fie sub raportul lingvisticei generale, fie sub al celei slavice, ba unele chiar indirectamente pentru istoria limbii române.

Vom indica aci numai vr'o două-trei.

Bună-óră :

Sonul *g* s'a conservat numai în sub-dialectul de San-Giorgio ; în celel'alte el a scădut la *h*, ér în sub-dialectul de Stolvizza până și acest *h* a început a se perde, așa că din *ropa* (munte) a eșit *hōra* și apoi *ōra*, din *ррѣхъ* (bob) — *hrà* și numai *rà* etc.; din aceeași cauză însă, ajungēnd *h* a fi considerat ca ce-va neesențial, dialectul de Stolvizza îl adaogă uneori acolo unde nu trebuie, de ex. : din latinul *altare* (altar) — *holtâr*.

Stolvizzanii perd de asemenea pe slavicul *χ*, care la cel-l'alți Resianī apare ca *h*, adecă se confundă cu reflexul lui *g*; este remarcabil că la San-Giorgio cuvintul *χыжа* (casă), resianesce *hūsa* sau *hiša*, se preface în *yīša* (citesce : ișiș) prin trecerea lui *χ=h* în *ī*.

Este mai ciudat, că până și *k* din prepozițiunea slavică *кz* (la) a tre-

cut la Resianî în *h*, ceia-ce d. Baudouin de Courtenay nu ne explică într'un mod convingător (pag. 107), precum nici tranzițiunea identică a lui *k* în *h* în *lahat* din *лакѣтъ* (cot).

Autorul a scăpat din vedere în «Fonetica Resiană» trecerea lui *k* în *h* chiar în cuvinte împrumutate, precum în *hauzha* din italianul *causa* și 'n *pritihat* din *praticare*, două vorbe pe care le găsim în «Glosarul» său.

Maî pe scurt, *h* jică un rol foarte însemnat în consonantismul resian, înghițînd de tot pe slavicul *χ*, maî-maî pretutindenî pe *g*, în câte-va casurî pe *k*. ✕

O curioasă analogiă cu limba grécă, care nu suferă pe finalul *m*, înlocuindu'l tot-d'a-una prin *n*, este tendința Resianilor de a schimba de asemenea pe *m* în *n* la finea cuvintelor, precum din *седмь* (șapte)—*sedan*, din *осмь* (opt)—*ösan*, din *там* (acolo)—*tan*, din *цѣломъ* (cu trébă)—*z delon* etc.

Grupul *li*, ca la Italianî, la Francesî și la Români, se móiă la Resianî în *ï*, de ex. din *кралъ* (craiu) — *kray*, din *поле* (câmp) — *pöyœ*, din *люде* (ómeni) — *yüde*; ér când *li* urmează după *m*, atunci *i* se acomodează acestuia trecînd în *nî*, precum din *земля* (pămînt)—*zamnyâ*; în fine, acest *li* muțat dispare de tot în sub-dialectele de Oseacco și de Uceea, unde se dice *pöœ* din *поле*=*pöyœ*, *öœ* din *oleum*=*öyœ* etc.

În același mod se móiă grupul *di*, întocmaî ca în românul «clăie de fin» din «a clădi».

În *zhân* în loc de *zvân* din *звонъ* (clopot) grupul *zv* trece în *zh*.

Grupul *van* se acomodează în *mn* în genitivul *umnâ* (a berbecului) din *ovan*=*ованъ* (berbec), în *rámno* din *rávno*=*равно* (egal) etc., ca la noi în *rîmnesc* din *rîvnâ*, slavicul *рѣвнѣ*- (emulațiune).

Am puté înđeci aceste extracte din «Fonetica Resiană», unde d. Baudouin de Courtenay exemplifică și explică fie-care fenomen cu mult tact, astfel că numaî în pré-putîne locurî ne-a maî ramas câte o dosă de indoelă, de exemplu acolo unde autorul derivă pe resianul *dû* (cine) din slavicul *кѣто*, o tranzițiune fonetică imposibilă, pe care el o atribuie (pag. 108) acțiunii de analogiă a particulelor *kadâ* (când), *tadâ* (atunci) etc.

Lăsând însă la o parte amăruntele, să ne oprim asupra caracteristicii generale a dialectului resian.

* * *

D. Baudouin de Courtenay împarte tóte limbile slavo-meridionale în

doă mari grupuri : grupul ost-sudic saŭ bulgar și grupul vest-sudic saŭ serbo-slovin.

Grupul serbo-slovin se divide la rândul seŭ în ramura serbă și ramura slovină.

Ramura slovină presintă doă dialecte principale : dialectul nord-vestic și dialectul sud-ostic; precum și ramura serbă érași : dialectul occidental saŭ «cĭacav» și dialectul oriental saŭ «ștocav».

Ei bine, vorba resiană aparține — după d. Baudouin de Courtenay — grupului serbo-slovin, cu care posedă în comun, între cele-l'alte, accentul, cantitatea și sonurile *đi* și *tĭ*; îi aparține însă astfel că — fără a fi nici serbă, nici slovină—ea se apropie pe de o parte de dialectul slovin sud-ostic, ér pe de alta de dialectul serb cĭacav.

Dar trăsura cea mai caracteristică a dialectului resian, aceia care 'l izolază de tóte cele-l'alte grațuri slavice fără excepțiune și'l face așa di-când o limbă a-parte, este armonia vocalică.

Vocalele resiane se disting în vocale «obscure» (темныя) saŭ «surde» (глухія) și în vocale «pure» (чистыя) saŭ «clare» (ясныя).

Vocalele obscure saŭ surde, anume *ö, ü, æ* și *i*¹, sînt ce-va eminentemente propriu Resianilor, fără nici o păreche în vocalismul celor-l'alți Slavi.

Ele se pronunță prin pogorirea mărilor lui Adam pe cât se póte mai jos, lungirea întregului gătley și furișarea vârfului limbei printre dinți, cea-ce produce un sunet vocalic atât de puțin articulat, încât auzind de departe pe un Resian—dice d. Baudouin de Courtenay—străinul ar crede că vorbește un surdo-mut.

Furișarea vârfului limbei printre dinți mai are proprietatea de a da o ciudată nuanță consónelor celor învecinate cu asemeni vocale, așa că *p, b, m, f, t, d, n* etc. se par a cuprinde în sine pe un đ neo-grec saŭ pe un *th* engles, ca și când ar fi : *p^đ, b^đ, m^đ...*

O dată stabilită acéstă opozițiune între vocale pure și vocale obscure, nu mai este greu de a înțelege trăsura cea mai caracteristică a dialectului resian, și anume : dacă vocala din silaba cea accentată a cuvîntului

(¹) Pe acest din urmă d. Baudouin de Courtenay îl transcrie prin *y*, care nu ni se pare a fi potrivit, de óră-ce în alfabetul slavo-latin *y* corespunde rusului ѣ. Noi am preferit a întrebuința pe *y* pentru a exprime sonul germanului *j* saŭ al sanscritului य्, al nostru *ĭ*.

este pură, pure trebui să fie și vocalele cele neaccentate, și vice-versa — ele sînt obscure, dacă e obscură vocala cea accentată.

Exemple : «o capră» se cheamă *kozà*, dar «doă capre» — *közæ'*; o femeie «bună» se dice *dobrà*, dar adverbial «bine» — *döbrö'*; «ape» *wodé*, dar «lingă apă» — *tà par wödæ*; «copil» *ötrök*, dar la genitiv *otrokà* etc., precum și 'n vorbe polisilabice : *pökröenö* (rupt), *æzærö* (lac), *jáhudica* (smeură) și altele, unde ne întimpină trei sau patru vocale omogene : obscure, când e obscură cea accentată, și pure în cazul contrariu.

Maî mult decăt atăta.

D. Baudouin de Courtenay maî observă în dialectul resian tendința de a armonisa pînă și pe vocalele cele pure, grupând împreună pe cele largi (широкія) *a*, *o* și *e* pe de o parte, *ér* pe de alta pe cele înguste (узкія) : *i* și *u*.

Așa nominativul plural «copii» este *utruçi*, cu trei vocale pure înguste, pe când acusativil plural «pe copii» este *otroké*, cu trei vocale pure largi.

Contra ambelor acestor feluri de armonie vocalică : de'ntăiu armonia obscurelor și purelor, apoi armonia largelor și îngustelor, se luptă întru căt-va, contra-balanțându-le, o altă lege, pe care d. Baudouin de Courtenay a observat'o maî tărđiū, deja după ce terminase cartea (pag. 128), și anume o speciă de cea-ce este «Umlaut» în limba germană, adecă vocala finală a cuvintului își acomodeză pe vocala din silaba ce'i precede.

Așa în *kráyuvi* (regi) vocala finală îngustă *i* cere pe vocala îngustă *u* în silaba precedinte, deși silaba cea accentată are o vocală largă *a*; în genitivul *mátère* (a mumei) față cu dativul *mátiri* (mumei) apare și maî lămurit acestă acțiune a finalei.

Maî pe scurt, lăsând la o parte excepțiunile, Resianii posedă — fenomen neauđit în fonologia slavică și chiar ario-europeă în genere — aceea armonie vocalică, prin care se distinge exclusivamente familia lingvistică turco-finesă sau turanică propriū ăisă.

Împregiurarea că la Turani dictéză vocala radicală, pe când la Resiani cea accentată, nu ne va surprinde, când ne vom aduce a-minte că în limbile turanice vocalele cele radicale au fost de'ntăiu de asemenea accentate, precum sînt pănă astăđi la Unguri.

Īată acum conclusiunea, pe care o trage din tóte acestea d. Baudouin de Courtenay (pag. 120) :

«Afară de armonia vocalică, dacă vom maî lua în considerațiune că fi-

«sionomia Resianilor, în majoritatea casurilor, este cu totul neslavică, «deși cei-l'alți Slavi vecini ai lor imediați din districtele de Tarcento «și de Gemona se disting, din contra, prin tipul slavice cel mai pur, a- «tunci ne va fi permis de a propune următoarea ipotesă : Resianii repre- «sintă amestecul Slavilor cu vre-o ramură óre-cum turanică, sau mai co- «rect — amestecul Slavilor cu nesce Turani slavisați (изъ смѣси Словянъ «съ ословянившимися Туранцами). Dialectul resian, după originea et- «nografică a poporului, este un dialect slavice, însă supus óre-când unei «puternice înrîuriri turanice, sau cu aite cuvinte—este un dialect slavice, «în care s'aũ altoit, străbătënd tótă structura și compozițiunea lui, nesce «particularități turanice fórte esențiale.»

Aci vom nota o mică contradicțiune, în care s'a alunecat autorul.

El crede că Resianii sînt «Slavi turanisați», nu «Turani slavisați», și totuși pe aceeași pagină citează ca «un exemplu analog» (примѣръ подоб- ный) pe nesce Nemți din Carniolia, cari aũ adoptat limba slovină, dar conservă fonetica germană.

Dacă paralelismul e just, atunci urmază că Resianii, la cari fonetica este turanică, nu sînt Slavi turanisați, ci Turani slavisați.

Să examinăm însă cestiunea ce-va mai de aprópe, cu atât mai mult că d. Baudouin de Courtenay o atinge abia în trecăt.

* ✕ *

În ultimii timpî s'a născut o îndoelă, dacă în adevăr așa numita ar- moniă vocalică trebui să fie privită ca o proprietate lingvistică distinctivă a familiei turanice.

La Ungurî, unde actualmente ea îmbrățișează totalitatea limbei, într'un text din secolul XII ne mai întimpină multe vorbe nearmonisate, precum : *halalnek* (astăđi : — *nak*), *jouben* (astăđi : — *ban*), *nugulmabele* (astăđi : — *ba*), etc.

În limbile estonică, votiacă, ceremisă, deși curat turanice, armonia vo- calică e fórte neperfectă.

În dialectele vepsic și livonic ea lipsese mai de tot.

Cu tóte acestea, nu există nici o limbă turanică, adecă turco-finesă, în care să nu se pótă surprinde cel puțin rudimentele armoniei vocalice. ¹

(¹) Cf. L. Adam, *De Pharmonie des voyelles dans les langues ouralo-altaïques*, Paris, 1874, in-8

Ele se constată — sînt acum miî de ani — pînă și pe străvechile inscripțiuni cuneiformice ale Turanilor din Mesopotamia.¹

În limbile ario-europene, din contra, nu ne apare nicăiri cea mai slabă umbră de armonie vocalică.

Ba da; însă tocmai într'un grup, al cărui amestec primordial cu Turanii n'a putut de-mult să nu atragă asupra'și atențiunea linguistilor : grupul celtic.²

Deja Pictet, cel de'ntăiu luptător serios pentru ario-europeismul Celților, însemnase la dînsiî în compozițiunea pronunțiilor personale cu prepozițiunile : « une analogie très-curieuse avec les langues finnoises, analogie « qui peut faire présumer d'autres rapports avec ces idiomes dans la portion non-arienne du celtique ».³

Așa, de exemplu, irlandesul *romham* (de'nainte'mî) i se părea a fi morfologicesce identic cu maghiarul *hazzam* (cătră mine).

Benloew, observând cu drept cuvînt că o compozițiune analogă se prezintă de asemenea în limbile semitice și 'n cele malaice, ȳice că ce-va cu mult mai remarcabil este întălnirea între Celți și Turani în armonia vocalică.

Armonia vocalică — după Benloew — se chîamă la Irlandesi : « *caol re caol, is leathan re leathan* », adică : « slabă cu slabă și fôrte cu fôrte », consistând în aceea că, dacă în doă silabe consecutive se află doă vocale eterogene, una slabă sau « îngustă », cea-l'altă fôrte sau « largă », atunci se intercalază la mijloc o vocală de natura celei din prima silabă, precum : din *dagh* (ardere) se formeză *dagh-a-im* (ard) în loc de *dagh-im*; din *fill* (îndoire) — *fill-e-og* (îndoitură), ér nu *fill-og* etc.⁴

Nefind celtist, nu sciî întru cât de solidă pôte să fie observațiunea lui Benloew, care nici el nu e special pe acest teren; doi celtiști însă de prima ordine, Lottner și Whitley Stokes, a căror autoritate în materie e necontestabilă, ne procură din limba irlandesă nesce exemple de o armonie vocalică curat turco-finesă.

Așa se ȳice :

anma (a numelui) — béme (a rănei);
 anman (numi) — bémen (râni);
 druad (a preutului) — filed (a poetului).

(¹) Fr. Lenormand, *La langue primitive de la Chaldée*, Paris, 1875, in-8, p. 112—3.

(²) Cf. Fr. K. Meyer, *Die keltischen Völkerschaften*, Berlin, 1863, in-8, p. 12 etc.

(³) Pictet, *De l'affinité des langues celtiques avec le sanscrit*, Paris, 1837, in-8, p. 171.

(⁴) Benloew, *Aperçu de la science comparative des langues*, Paris, 1872, in-8, p. 140.

Apoi în cuvinte irlandese împrumutate din limba latină :

testemin — testamentum;
 carachtar — character;
 carcar — carcer;
 carpat — carpentum;
 sacart — sacerdos;
 abstanit — abstinentia;
 martar — martyr etc.¹

Față cu acest fenomen s'ar pute nasce întrebarea : nu cum-va Resianii să fie nisce Celți slavisați, cu atât mai mult că tot nordul Italiei a fost «Gallia» sau Κελτικη ?

După cumpănirea tuturor rațiunilor pentru și contra, noi ne-am oprit asupra negativei.

Resianii nu pot fi Celți slavisați, căci :

1. Gintea celtică n'a transmis rudimentele sale de armonia vocalică nici uneia din naționalitățile cărora le-a servit de substrat etnografic sau cu cari fusese într'un secolar contact de vecinătate, în Francia, Anglia, Spania, Italia;

2. Armonia vocalică la Resiani este cu mult mai aproape decât cea celtică de natura armoniei vocalice la Turani, astfel că provenința'i mediată dela Turani prin Celți la Slavi este absolutamente imposibilă, căci într'un asemenea cas fenomenul resian s'ar asemena mai puțin decât cel celtic cu fenomenul turanic.

De aci urmază că Celții și Resianii, pe o cale nedependinte unii de alții, au moștenit directamente dela Turani această categorie fonetică; însă Celții într'o epocă mai veche, immemorială, contimpurană primei lor stabiliri în Europa², ér Resianii fără alăturare mai târziu, în nescie condițiuni mai prospete, probabilmente în periodul mișcării din vécul de mijloc a popórelor turanice dela Caspiu pînă la Adriatica.

D. Baudouin de Courtenay ne spune într'un loc (pag. 121), că o institutrice din valea Resiei, d-na Giusti dela Sul-Prato, îi dicea că ortografia maghiară ar fi cea mai potrivită pentru fonetica resiană.

În'adevăr, Ungurii posedă nu numai același vocalism, dar pînă și consonele cele caracteristice *di* și *ti*, pe cari Resianii le au în comun cu întreaga ramură serbo-slovină și cari în limba maghiară se transcriu prin *gy* și *ty*.

(¹) Lottner, *Die altirischen Verbalclassen*, în Kuhn, *Beitr.*, II, 325 : «Um so merkwürdiger ist die weite Verbreitung dieser Erscheinung im Irischen, wo man in vielen Fällen ganz entschieden an die finnische Vocalharmonie erinnert wird.»

(²) Schleicher, *Compend.*, ed. 3, § 74, 2, n'a înțeles «armonia vocalică» la Celți.

Să nu uităm érași ceia-ce am spus mai sus, că la Ungurî, ca și la Resianî, silaba cea accentată este aceea care armoniséză pe cele-l'alte.

Sub raportul curat istoric, vom mai adăuga în parentesî, că valea de Resia se află tocmai în aceea parte a Lombardiei spre resărit de riul Tagliamento, unde deja un document din anul 888 menționéză «calea Ungurilor» (via Ungarorum).¹

Să nu fie óre Resianî nesce Ungurî slavisați?

Íată o ipotesă, pe care noi cutedăm a o propune acelora ce se vor ocupa de aci înainte, grațiă căii ce le-a așternut cu atăta serioșitate d. Baudouin de Courtenay, cu cestiunea dialectului resian.

Orî-cum să fie, sciința linguistică căștigă de pe acum faptul fórte important al unui graiü amestecat slavo-turanic.

* * *

Amestecul turanismului cu slavismul la Resianî este organic, căci ar fi peste puțină a le despărți, fără a distruge în același moment însuși dialectul resian; există însă la Resianî un alt amestec, un amestec de o importanță secundară, un amestec ne-organic, și anume vorbele împrumutate din limba italiană.

D. Baudouin de Courtenay constată (pag. 120-1), că nici prin armonia vocalică, nici prin fonetică, nici prin fisionomiă, Resianî nu se asemănă cât de puțin cu Friulanî sau cu cel-l'alți Italianî nordici, în mijlocul cărora sînt stabiliți; cu alte cuvinte, elementul resian și elementul italic, deși geograficesce limitrofe, póte chîar confundate, aü remas totuși etnograficesce cu totul străine.

Contactul de vecinătate cu Italianî s'a resfrânt însă în lexiconul resian.

Aci el este fórte pronunțat și — ceia-ce m'a isbit cu deosebire — fórte instructiv pentru istoria limbei române.

În adevăr, cuvintele italiene din glosarul resian al d-lui Baudouin de Courtenay corespund mai tóte p r i n s e n s cuvintelor slavice din limba română.

Dăm o listă de o sută de vorbe.

Alăturăm pe cele române numai cu formele paleo-slavice, deși ele se asemănă mai bine cu cele bulgare și serbe, căci și d. Baudouin de Courtenay compară italismele resiane numai cu limba toscană, măcar-că ele se apropiă mai mult de formele venețiane și friulane.

(¹) Sichel, în *Forschungen zur deutschen Geschichte*, t. 9, p. 427.

Îată paralelismul :

R E S I A N :

1. *amabil* (it. *amabile*);
2. *amat* (it. *amare*);
3. *amoròus* (it. *amoroso*);
4. *avys* (it. *avviso*);
5. *autiritàt* (it. *autorità*);
6. *bandín* (it. *bandito*);
7. *bandonat* (it. *abbandonare*);
8. *beiat* (it. *beato*);
9. *binidini* (it. *benedetto*);
10. *bramat* (it. *bramare*);
11. *koluni* (it. *colonna*);
12. *karitàt* (it. *carità*);
13. *klaramentri* (it. *chiaramente*);
14. *kölör* (it. *colore*);
15. *kolpa* (it. *colpa*);
16. *komandamènt* (it. *comandamento*);
17. *komparat* (it. *comparere*);
18. *kununiyún* (it. *comunione*);
19. *kompaniäya* (it. *compagnia*);
20. *konfesyün* (it. *confessione*);
21. *könfæsöryü* (it. *confessore*);
22. *koncedat* (it. *concedere*);
23. *kondanat* (it. *condannare*);
24. *konsèy* (it. *consiglio*);
25. *krayat* (it. *creare*);
26. *kreşimint* (it. *crescimento*);
27. *kuntra* (it. *contra*);
28. *degn* (it. *degnò*);
29. *dishonorat* (it. *disonorare*);
30. *dişepul* (it. *discepolo*);
31. *diştent* (it. *distinto*);
32. *dölör* (it. *dolore*);
33. *azhàm* (it. *esame*);

R O M Â N :

- prieten* (slav. ПРИЯТЕЛЪ);
îubire (sl. ЛЮБ-);
drag (sl. ДРАГЪ);
veste (sl. ВѢСТЪ);
cârmuire (sl. КРЪМ-);
izgonit (sl. ИЗГОН-);
pustiü (sl. ПОУСТЪ);
blăjin (sl. БЛАЖЕНЪ);
blagoslovit (sl. БЛАГОСЛОВ-);
răvnire (sl. РЪВЪНИ-);
stălp (sl. СТАЛПЪ);
milă (sl. МИЛО-);
ăievea (sl. ІАВѢ);
văpsea (sl. ВАПЬСИЛО din gr. βάπτω);
vină (sl. ВИНА);
poruncă (sl. ПОРЪЖКА);
- ivire* (sl. ІАВИ-);
obştiă (sl. ОБЪШТИ-);
cetă (sl. ЧЕТА);
spovedaniă (sl. СЪПОВѢДАНІЕ);
duhovnic (sl. ДОУХОВЪНИКЪ);
(in)gădui (sl. ГОДОВАТИ);
osândire (sl. ОСЪДИ-);
sfat (sl. СЪВѢТЪ);
zidire (sl. ЗЪДИ-);
spor (sl. СПОРЪ);
protivă (sl. ПРОТИВЪ);
destoinic (sl. ДОСТОІАНЪ);
necinstire (sl. НЕЧЪСТН-);
ucenic (sl. ОУЧЕНИКЪ);
osebit (sl. ОСОБЪ-);
bolă (sl. БОЛЬ-);
ispitire (sl. ИСПЫТИ-);

34. *ezhercitat* (it. *esercitare*);
 35. *etern* (it. *eterno*);
 36. *facilmentri* (it. *facilmente*);
 37. *far'co* (it. *forza*);
 38. *ferm* (it. *fermo*);
 39. *fiesto* (it. *fiesta*);
 40. *figurra* (it. *figura*);
 41. *finalmentri* (it. *finalmente*);
 42. *fladzelat* (it. *flagellare*);
 43. *gloria* (it. *gloria*);
 44. *hàuzha* (it. *causa*);
 45. *infalibel* (it. *infallibile*);
 46. *inimig* (it. *nemico*);
 47. *instituit* (it. *instituire*);
 48. *in pont* (it. *appunto*);
 49. *interes* (it. *interesse*);
 50. *invidat* (it. *invitare*);
 51. *invidiôs* (it. *invidioso*);
 52. *laystra* (it. *lastra*);
 53. *lœc'* (it. *legge*);
 54. *liberat* (it. *liberare*);
 55. *libri* (it. *libro*);
 56. *merit* (it. *merito*);
 57. *mister* (it. *mistero*);
 58. *mœmôryi* (it. *memoria*);
 59. *miniŝtar* (it. *ministro*);
 60. *necesar* (it. *necessario*);
 61. *ufîndinat* (*offendere*);
 62. *onorat* (it. *onorare*);
 63. *oracyûn* (it. *orazione*);
 64. *ôro* (it. *ora*);
 65. *oservat* (it. *osservare*);
 66. *paraviŝ* (it. *paradiso*);
 67. *perfet* (it. *perfetto*);
 68. *pîne* (it. *pena*);
 69. *pini'inc'a* (it. *penitenza*);
- (in)*deletnicire* (sl. дѣлат-);
veçinic (sl. вѣчынк);
lesne (sl. льсно);
silă (sl. сила);
traînic (sl. трагати);
praznic (sl. праздник);
obraz (sl. образ);
 (in)*sfârŝit* (sl. свръшн-);
bicûire (sl. вич-);
slavă (sl. слава);
pricină (sl. причина);
negreŝit (sl. не-грѣшн-);
vrăjmaŝ (sl. враж-);
rânduire (рѣд-);
tocma (sl. тѣкъмо);
dobândă (sl. добѣд-);
poftire (sl. похотѣти);
zavistie (sl. зависть);
doscă (sl. дѣска);
pravilă (sl. правило);
slobodire (sl. свободи-);
buche (sl. бочкви);
vrednic (sl. врѣднк);
taină (sl. тайна);
pomenire (sl. помѣн-);
ispravnic (sl. исправник);
trebuî (sl. трѣбѣ);
ocărire (sl. окарати);
cinstire (sl. чѣсти-);
moliftă (sl. молитва);
cês (sl. чѣс);
pândire (sl. пѣд-);
raiu (sl. рай);
 (de)*săvârŝit* (sl. свръшен);
caznă (sl. казн);
căiniță (sl. каѣние);

70. *plazha* (it. *piace*);
 71. *premi-* (it. *premio*);
 72. *preparat* (it. *preparare*);
 73. *precȳous* (it. *prezioso*);
 74. *pritiĥat* (it. *praticare*);
 75. *prokurat* (it. *procurare*),
 76. *pront* (it. *pronto*);
 77. *proșim* (it. *prossimo*);
 78. *kvatri* (it. *quattro tempora*);
 79. *rimȳeć'* (it. *rimedio*);
 80. *rićovat* (it. *ricevere*);
 81. *sakrifikat* (it. *sacrificare*);
 82. *șalvat* (it. *salvare*);
 83. *salūt* (it. *salute*);
 84. *sarviat* (it. *servire*);
 85. *ćence* (it. *senza*);
 86. *sepŭlkr* (it. *sepulcro*);
 87. *zmudat* (it. *mutarsi*);
 88. *șperanća* (it. *speranza*);
 89. *superbiȳous* (it. *superbo*);
 90. *tentacyŭn* (it. *tentazione*);
 91. *tazhaur* (it. *tesauro*);
 92. *țimȳr* (it. *timore*);
 93. *țemp* (it. *tempo*);
 94. *tormentat* (it. *tormentare*);
 95. *trinitat* (it. *trinità*);
 96. *trionfânt* (it. *trionfante*);
 97. *veșkul* (it. *vescovo*);
 98. *viliȳe* (it. *vigilie*);
 99. *umiltăt* (it. *umiltà*);
 100. *uștufavat* (it. *stufarsi*);

- vesel* (sl. ВЕСЕЛЪ);
rășplată (sl. РАЗ-ПЛАТА);
gătire (sl. ГОТОВИТИ);
scump (sl. СКАПЪ);
trudire (sl. ТРОУДА-);
stăruī (sl. СГАРА-);
ține (sl. ЛЮТО);
rudă (sl. РОД-);
post (sl. ПОСТЪ);
léc (sl. ЛѢКА);
primire (sl. ПРИМАТИ);
jertvire (sl. ЖРЪТВИ-);
izbăvire (sl. ИЗБАВИТИ);
șpăseniă (sl. СЪПАСЕНИЕ);
slujire (sl. СЛОУЖИ-);
bez (sl. БЕЗЪ);
grȳpă (sl. ГРОБЪ);
izmenire (sl. ИЗМѢНИТИ);
nedejde (sl. НАДЕЖДА);
măndru (sl. МЪДРЪ);
ispită (sl. ИСПИТЪ);
comȳră (sl. КОМОРА);
grȳză (sl. ГРОЗА);
vreme (sl. ВРЕМЯ);
muncire (sl. МЪЧИТИ);
troiță (sl. ТРОИЦА);
falnic (sl. ХВАЛЬНИЪ);
vlădică (sl. ВЛАДИКА);
denie (sl. ВЪДЪКНИЕ);
smerit (sl. СЪМИРН-);
năcaz (sl. НАКАЗ-);

Am mai puté trece și peste o sută, precum :

101. *țimbă* (it. *limbo*);
 102. *att* (it. *atto*);

- iad* (sl. ИАДЪ);
zapis (sl. ЗАПИСЪ); etc.

Să nu uităm că glosarul resian întreg al d-lui Baudouin de Courtenay

consistă abia din 22 pagine, din cari noi am mai lăsat la o parte o mulțime de elemente curat italice lipsite de terminii corespunzătorii între elementele slavice ale limbii române, precum : *almanco, altri, antik, bambin, basta, bontat*, etc. etc.

Negreșit că din vorbele aduse nu toate se aud la Resianii în graiul vulgar, fiind unele din ele de o întrebuințare exclusivamente teologică; dar să ne aducem a-minte tot-o-dată că de aceiași specieă bisericăscă sînt și cuvintele române ca : *duhovnic, spovedaniă, molitvă* și altele.

Mai pe scurt, luând în considerațiune toate acestea, italismele la Resianii sînt fără comparațiune mai numeroase decît slavismele la Români.

Afară de cuvinte isolate, dialectul resian a mai împrumutat dela Italianii — țice d. Baudouin de Courtenay (Катехизмъ p. 25) — mai multe particularități sintactice, dintre cari cele mai remarcabile sînt : usul pronumelui demonstrativ în loc de articol definit, usul numeralului «un» ca articol nedefinit, usul substantival al infinitivului, usul casului nominativ pentru acusativ etc., toate fără nici o umbră de analogie la cei-l'alți Slavi.

La Români, din contra, nu există în sintaxă absolutamente nimic slavice.

De aci îată ce urmează :

Dacă italismele la Resianii nu provin dintr'un amestec etnografic cu Italianii, ci numai dintr'un contact de vecinătate, apoi cu atât mai virtuos nu provin dintr'un amestec etnografic cu Slavi, ci numai din contact de vecinătate slavismele la Români.¹

Ba încă contactul a fost de o natură mai-mai identică în ambele cazuri, de oră-ce Resianii au luat vorbe italiene și Români pe cele slavice pentru a exprime aceleași noțiuni sau pentru a numi aceleași lucruri....

* * *

D. Baudouin de Courtenay își încheie «Fonetica Resiană» prin câte-va tесе (положенія) relative la linguistica generală, pe cari le emite fără a le demonstra, cea-ce ne lasă a bănuși că le va consacra pe viitor un șir de studii monografice.

El se pronunță categoric contra teoriei așa numite geografice a lui Johannes Schmidt, o teorie care contestă împărțirea familiei ario-europene

(¹) Cf. a mea *Istoria Critică a Românilor*, t. I, ed. 2, p. 276, 306

în limbile asiatice și europene, ér a acestor din urmă în ramura greco-italică, slavo-letogermană etc. și care admite numai o tranziție nesimțită dintr'un grup în altul prin verige intermediare, astfel că — de exemplu — Grecii se confundă pe de o parte cu Eranii, pe de alta cu Italii etc.

Respingând însă această teorie, d. Baudouin de Courtenay nu este nici pentru cea opusă, așa numită genetică, pe care astăzi o reprezintă cu multă dibăcie August Fick; nu este nici pentru ea, de vreme ce negă o înrudire mai apropiată între Leto-slavi și Germanii, numind'o «o superstiție științifică» (ученый предразсудокъ).

Până astăzi — ȳice el — o clasificățiune serioasă a limbilor ario-europene nu există.

Noi credem că această sentință e pré-aspră.

Adevărul este, după opiniunea noastră, că nici Fick, nici Schmidt, n'au fie-care deosebit o deplină dreptate, dar o au ambiî împreună : o clasificățiune lingvistică solidă a familiei ario-europene trebui să fie geografică și genetică tot-o-dată.

* * *

Aci ne despărțim cu regret și cu speranță de cele două opuscole ale d-lui Baudouin de Courtenay.

Cu regret, căci sîntem departe de a le fi utilizat pe deplin.

Cu speranță, căci vederile cele noue pe cari ele procură și concluziunile la cari conduc, ne fac a aștepta cu o viuă nerăbdare cercetările ulterioare ale autorului asupra dialectului resian.